

1894) / підгот. до вид., перед. слово, упоряд., комент. і післямова Л. Зашкільняка. – К., 1997. – 262 с.

Літ.: Клейцун Л. До біографії Олександра Грушевського // Краєзнавство. – Ч. 1-2. – К., 2000. – С. 65-69; Кучеренко М. Слідами Грушевських : Чигиринщина // Пам'ятки України : історія та культура. – № 2. – К., 2002. – С. 64-79; Кучеренко М. О., Панькова С. М., Шевчук Г. В. Я був їх старший син (рід Михайла Грушевського). – К., 2006. – С. 74-123; Журавльов С. А. Становлення і розвиток освітянської діяльності Сергія Федоровича Грушевського у другій половині XIX ст. // 36. наук. праць Харків. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. – Вип. 48. – Х., 2013. – С. 191-196.

Я. І. Юринець

ГУЛЯЄВ Михайло Спиридонович
[рос. Гуляев Михаил Спиридонович]
(29.09[11.10].1826–06[18]07.1866), випускник і викладач КДА – церк. педагог, богослов, гебраїст, перекладач. Син професора КДА Спиридона Васильовича Гуляєва.

Нар. у м. Києві. Рано втративши батьків, виховувався під опікою діда-полковника. Після закінчення Києво-Подільського ДУ (1835–39) та КДС (1839–45) навчався у КДА (1845–49), де зарекомендував себе здібним і сумлінним студентом та здобув ступ. магістра богослов'я і словесних наук (ухвалу академ. Конференції від 29.07–03.08.1849 затверджено указом Св. Синоду 06.11.1851). Рукопис випускного твору Г. «О ветхозаветном празднике Пасхи» зберігається у ІР НБУВ.

Після закінчення КДА був призначений (з 07.11.1849) на посаду викладача логіки, психології, патристики і лат. мови Орловської ДС, де згодом викладав також франц. мову (з 12.09.1854). На поч. викладацької діяльності прагнув прийняти чернецтво й навіть отримав відповідний дозвіл Св. Синоду (1850), однак відмовився від свого наміру і за власним клопотанням звільнився від зобов'язання вступити в духовне звання (08.08.1851).

Заохочуючи семінаристів до наук. студій, ініціював здійснення студентами середнього відділення Орловської ДС першого російськомовного перекладу з латини однієї з пам'яток апокаліптичної л-ри ранньохрис-

тиян. доби – книги Св. Ерма (Герма) «Пастир» та керував його підготовкою. Навесні 1854 подав рукопис перекладу на розгляд Конференції та Цензурного ком-ту КДА. Попри суттєві зауваження, висловлені рецензентом, інспектором КДА архимандритом Леонтієм (Лебединським), що унеможливили рекомендацію перекладу до друку, отримав офіц. подяку академ. Конференції за сумлінне і небайдуже ставлення до викладацьких обов'язків.

Під час служби в Орловській ДС брав участь у підготовці історико-стат. опису Орловської єпархії (з 24.10.1853); у 1854–55 здійснював огляд архівів церков і монастирів Мценського, Болховського, Кромського, Дмитровського, Севського, Трубачовського повітів.

12.10.1856 переведений на посаду професора КДС, де викладав цивільну історію та поєднані з нею предмети; з 01.07.1857 був також помічником інспектора.

Указом Св. Синоду від 27.09.1858 призначений бакалавром КДА по класу Св. Письма. Після смерті професора КДА І. П. Максимовича (20.03.1861) викладав євр. мову (з 27.03.1861); 13.11.1861 затверджений Св. Синодом на посаді бакалавра євр. мови. У подальші роки викладав цей предмет у статусі екстраорд. (03.02.1862) і орд. (09.12.1863) професора. Поряд із пед. діяльністю певний час виконував функції економа (19.12.1858–31.12.1859); був членом академ. Правління (з 27.03.1861) та Конференції КДА (з 03.02.1862). З 01.09.1862 обіймав також посаду викладача географії у Київ. уч-щі дівчат духовного звання.

Разом із дружиною Софією Іванівною, донькою професора КДА та Ун-ту Св. Володимира протоієрея І. М. Скворцова, виховував трьох дітей.

Помер від холери на 40-му році життя. Був похований на Щекавицькому кладовищі (знищене у 1950-х).

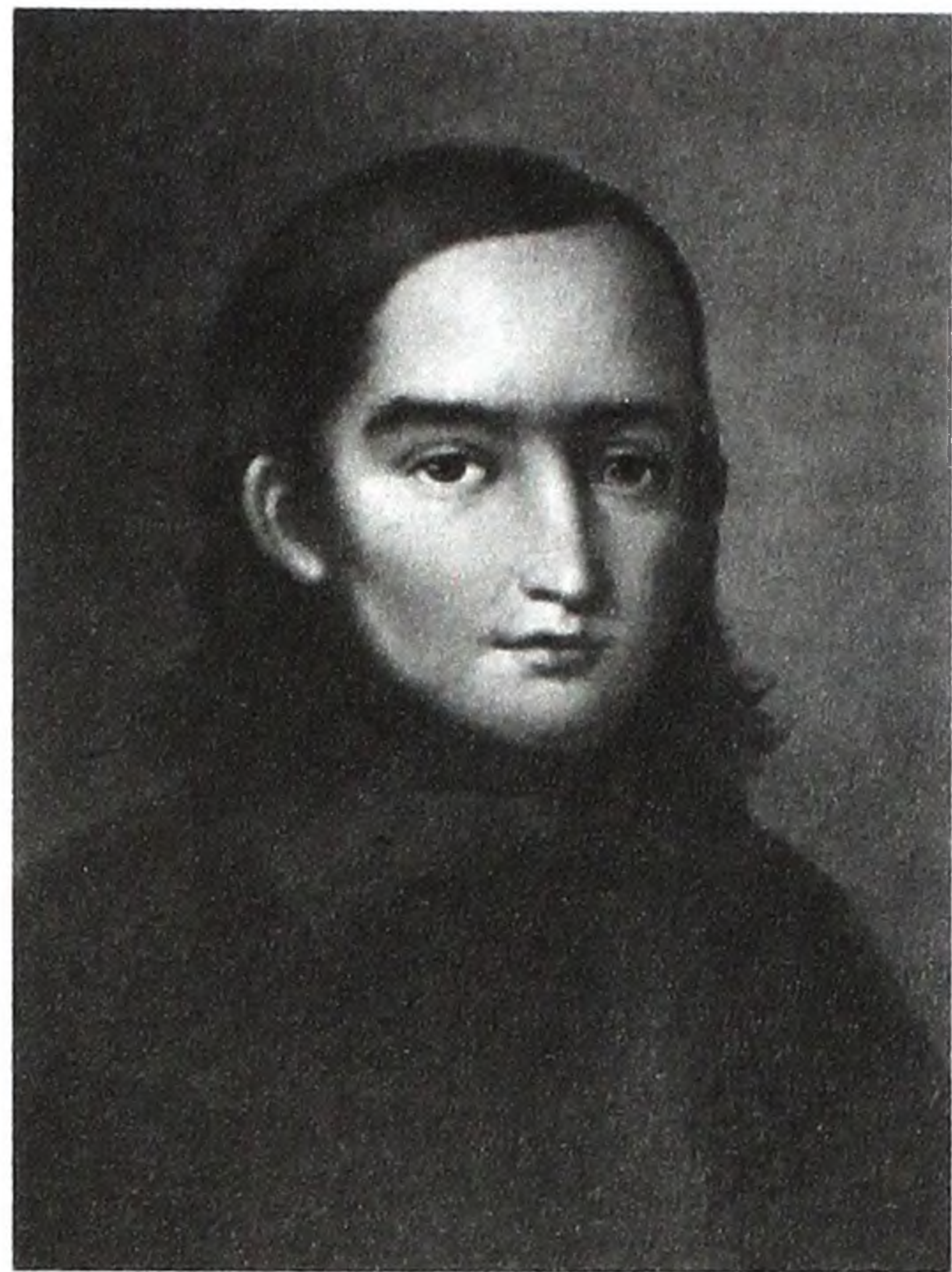
Г. належав до кола найавторитетніших знавців Св. Письма Старого Завіту в Росії

1860-х і фахівців-гебраїстів, долучених до підготовки синодального перекладу Біблії. Наприкінці березня 1861 продовжив розпочату І. П. Максимовичем роботу з російськомовного перекладу старозавітних Книг Царств, що здійснювався за євр. (масоретським) текстом у виданні Хр. Рейнекціуса (Лейпціг, 1750) і друкувався, мірою готовності, у ж-лі «Труды Киевской духовной академии» в 1861–63. Зокрема завершив переклад 1-ї книги (1 Самуїлова), а також переклав решту книг – з 2-ї по 4-ту (2 Самуїлова, 1 Царів, 2 Царів). У подальші роки здійснив і опублікував у «Трудах» переклад 1-ї та 2-ї книги Параліпоменон, або ж 1-ї та 2-ї Хронік (1863–64), а також книг Ездри (1864–65), Неемії (1865) та Естер (1865), супроводжений історико-філол. коментарем. У 1865–66 працював над підготовкою зазначених коментованих перекладів до друку окремим виданням (у доопрацьованому вигляді та зі вступною статтею), яке було розпочато в Києві в останні місяці його життя.

За дорученням Конференції КДА від 05.04.1863 займався звіркою з оригіналом російськомовного перекладу Псалтирі, надісланого Св. Синодом, на вимогу якого мав підготувати зауваження щодо тексту. Однак, як свідчать журнали Конференції КДА, це доручення залишилося невиконаним – імовірно, у зв'язку з надмірним обсягом здійснюваної одночасно із навч. процесом перекладацької роботи, якою Г. займався у 1863–66.

Як член Конференції КДА брав систематичну участь у рецензуванні праць, поданих на здобуття наук. ступенів. Згідно з ухвалою Конференції від 08.07.1863, разом із ректором КДС архімандритом Феоктистом (Поповим – згодом єпископом РПЦ), розглянув, на запит Св. Синоду, досі популярну книгу О. Алексєєва «Богослужение, праздники и религиозные обряды нынешних евреев» (Новгород, 1861), на яку надав (разом із ін. рецензентом) гостро критичну рецензію.

У 1860-х опублікував низку статей і бібліогр. нарисів у ж-лах «Киевские епархиаль-

Михайло
Гуляєв

ные ведомости» та «Руководство для сельских пастырей», у яких торкався актуальних проблем рос. богослов. науки (зокрема питання перекладу біблійних текстів), практичних аспектів діяльності священнослужителів, побутових умов життя парафіяльного духовенства тощо. Статті «Ветхозаветный праздник Кущей» та «Праздник Кущей», опубліковані в ж-лі «Христианское чтение» за 1834, що їх приписують Г. деякі сучасні довідкові видання (див.: *Мень А., прот. Библиологический словарь : в 3 т. – Т. 1. – М., 2002. – С. 299; Православная энциклопедия. – М., 2006. – Т. 13. – С. 432*), йому не належать.

Осн. тв.: О русском переводе Св. Писания // РукСП. – 1860. – № 18. – С. 471–492; Библиографические заметки [Напоминание священнику об обязанностях его при совершении таинства покаяния. – Кострома, 1859; Памятная книжка для священника, или размышления о священнических обязанностях. – М., 1860; Взгляд с практической стороны на жизнь священника. Письма отца к сыну. Соч. Богословского. – СПб., 1860] // Там само. – № 25. – С. 189–209; Историко-статистические сведения о состоянии православных церквей в России в течении последних 23-х лет, именно – с 1836 по 1858 год // Там само. – 1861. – № 14. – С. 341–361; Об улучшении быта духовенства // КЕВ. – 1864. – № 7. – Отд. 2-й. – С. 192–209; № 8. – Отд. 2-й. – С. 227–241.

Пер.: Исторические книги Священного Писания Ветхого завета : (Четыре книги Царств, две книги Паралипоменон, книга Ездры, книга Неемии и Эсфирь). Перевод с еврейского языка с подстрочными приме-

чаннями: філологічними, історичними, археологічними. – К., 1866. – 722 с.

Арх.: ІР НБУВ. – Ф. 162. – № 1; Ф. 175. – №№ 59/10–59/14; Ф. 304. – Дис. 475; ЦДІАУК. – Ф. 711. – Оп. 1. – Спр. 2405, 4762, 4861; Оп. 2. – Спр. 5464; Оп. 3. – Спр. 500, 652, 673.

Опубл. дж.: *Малышевский И. И.* Некролог // КЕВ. – 1866. – № 14. – Отд. 2-й. – С. 462–470; [Те саме] // ТКДА. – 1866. – № 7. – С. 631–368; *Певницкий В. Ф.* Речь, сказанная при гробе ординарного профессора Киевской духовной академии Михаила Спиридоновича Гуляева, скончавшегося от холеры 6-го июля 1866 года // КЕВ. – 1866. – № 15. – Отд. 2-й. – С. 490–494; [Те саме] // ТКДА. – 1866. – № 7. – С. 357–360; Списки начальников и наставников Киевской духовной академии за истекшее пятидесятилетие ее, 1819–1869 // Пятидесятилетний юбилей Киевской духовной академии. – К., 1869. – С. 389, 400; *Дубасов И. И.* Из моих академических воспоминаний // Тамбовские ЕВ. – 1898. – № 18. – Ч. неофиц. – С. 488; *Пичета И. Х., прот.* Факты и воспоминания из школьной жизни герцоговинца. – Х., 1911. – С. 66–67; *Фоменко К. И., прот.* Двадцать первый курс Киевской духовной академии (Воспоминания бывшего студента XXI курса) // ТКДА. – 1912. – № 9. – С. 336, 339; Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. – Отд. III (1796–1869 гг.). – Т. 5 (1823–1869 гг.) / с предисл., введ. и прим. проф. прот. Ф. И. Титова. – К., 1915. – С. 567, 675, 748–749.

Літ.: *Малышевский И. И.* Деятельность митрополита Евгения в звании председателя Конференции Киевской духовной академии // ТКДА. – 1867. – № 12. – С. 646; *Він же.* Историческая записка о состоянии академии в минувшее пятидесятилетие // Пятидесятилетний юбилей Киевской духовной академии. – К., 1869. – С. 126; *Рункевич С. Г.* Гуляев Михаил Спиридонович // ПБЭ. – Т. IV. – СПб., 1902. – Стлб. 799–800; Высокопреосвященный архиепископ Иероним Экземплярский (1836–1905). Биографический очерк, некоторые статьи и несколько проповедей усопшего владыки. – К., 1906. – С. 71–72, 75, 80; *Никольский К. И.* Орловская духовная семинария (до 1867 года). Церковно-исторический очерк // Орловские ЕВ. – 1914. – № 35. – Приложение. – С. 269; *Пархомович А. М.* Киевская духовная академия для Кишиневской епархии с ее учебными заведениями (1813–1913). Историко-археологическая справка к 300-летию Академии (1615–15.10.1915) // Кишиневские ЕВ. – 1914. – № 12. – Отд. неофиц. – С. 567; *Е[льницкий].* Гуляев Михаил Спиридонович // РБС. – Т. : Гоголь – Гюнэ. – М., 1997. – С. 572–573; *Мень А., прот.* Библиологический словарь : в 3 т. – Т. 1. – М., 2002. – С. 299; *Титов Ф., проф., прот.* Императорская Киевская духовная академия в ее трехвековой жизни и деятельности (1615–1915 гг.) : историческая записка. – К., 2003. – С. 553; Гуляев Михаил Спиридонович // ПЭ. – Т. 13. – М., 2006. – С. 432; *Головащенко С. І.* Дослідження та викладання Біблії в Київській духовній академії ХІХ – початку ХХ ст. – К., 2012. – С. 181–182.

М. Л. Ткачук

ГУЛЯЄВ Спиридон Васильович

[рос. Гуляев Спиридон Васильевич] (1796–18[30].05.1831), викладач КДА – церк. педагог, гебраїст, перекладач. Батько професора КДА Михайла Спиридоновича Гуляєва.

Нар. у с. Ястребино Ямбурзького пов. С.-Петербур. губ. (нині – село у складі Беседського сільс. поселення Волосовського р-ну Ленінгр. обл. РФ) у сім'ї дячка. Після закінчення середнього відділення СПбДС (1817) навчався у СПбДА (1817–21), де здобув ступ. магістра богослов'я і словесних наук (рішення Конференції СПбДА затверджено Комісією духовних уч-щ 28.07.1821).

28.07.1821 отримав призначення на посаду бакалавра математики та євр. мови КДА. З 27.08.1823 викладав лише матем. науки (з 10.05.1828 – у званні орд. професора). З 03.07.1824 поєднував пед. діяльність з адм. роботою на посаді секретаря КДА. Його поважали як «умного наставника и доброго товарища».

Разом із дружиною Раїсою Олексіївною виховував чотирьох дітей.

Помер у Києві від холери. Похований на Щекавицькому кладовищі (знищене у 1950-х).

Знавець євр. мови, разом із колегою по КДА бакалавром О. А. Максимовичем у 1821–22 переклав, за дорученням Комісії духовних уч-щ, старозавітну Книгу Левіт. За ініціативою митрополита Київського та Галицького Євгенія (Болховітінова) у 1827 разом зі студентами КДА займався перекладом із лат. на рос. мову біблійного лексикону нім. теолога Паулюса Тоссано (1572–1634), укладеного на підставі Старого і Нового Завітів (див.: *Pauli Tossani Aliorumq[ue] eruditorum Virorum Lexicon Concordantiale Biblicum : Ex Veteri Novoq[ue] Testamento, Concinnatum, Et In Tres Partes Eo Ordine Distinctum.* – Francofurti, 1687); здійснив наук. редагування перекладу (залишився неопублікованим).

Арх.: ІР НБУВ. – Ф. 160. – № 130; ЦДІАУК. – Ф. 711. – Оп. 1. – Спр. 184, 185, 261, 446, 614, 698; Оп. 3. – Спр. 35.

Опубл. дж.: *Малышевский И. И.* Некролог // КЕВ. – 1866. – № 14. – Отд. 2-й. – С. 462–463; Списки начальни-